

Rondblik

Christelijke pedagogiek als handelingswetenschap

W.A. van der Jagt

‘We kunnen niet christelijk opvoeden zonder Liefde, want daaraan hangt de ganse wet en de profeten.’

Zo’n zin is typerend voor de pedagoog Wim ter Horst. Om drie redenen.

Love is in the air

In de eerste plaats is hij echt een ‘pedagoog van de liefde’. De kern van al zijn boeken is de liefdevolle omgang tussen ouders en kinderen, die gebaseerd is op de liefde van Christus. Liefde staat dus niet zonder reden met een hoofdletter. Verder kom je in zijn werk regelmatig bijbelse aannames en uitdrukkingen tegen, al dan niet wat uit hun context gehaald en daardoor enigszins in betekenis verschoven, maar de associatie is duidelijk. Ook gaat hij uit van een bijbels werkelijkheidsbesef en toekomstperspectief. In de derde plaats is Ter Horst een man van de praktijk. Hij schrijft graag over de *praktijk* van het opvoeden. Bij hem gaat het altijd over het opvoeden zelf. En niet over theorie over opvoeden als onderwerp.

Christelijke pedagogiek als *handelingswetenschap*

Waarom dan nu zo’n theoretisch boek? Wie ter Horst een beetje kent – en boven mijn bureau staan zes boeken van zijn hand – kijkt vreemd op bij een wetenschappelijk theoretisch werk van deze pedagoog. Is hij juist niet de man ‘van de praktijk’? Ja, dat is hij zeker en zo noemt hij zichzelf ook.

Begonnen als chemisch analist bij Philips heeft hij een loopbaan achter de rug van bijna zestig jaar in allerlei soorten onderwijs: van het basis- en speciaal onderwijs, via de PABO naar hoogleraar klinische en orthopedagogiek in Leiden. Daarnaast werkte hij als orthopedagoog in de kinder- en jeugdhulpverlening, was eindredacteur van een tijdschrift voor orthopedagogiek, relatie counselor en supervisor van de vereniging voor kinder- en jeugdpsychotherapie.

In al zijn praktijkwerk heeft hij ervaren dat er opvoedingsnood is bij ouders. Het doel van dit boek is dan ook: opvoeders helpen een antwoord te vinden op de vele doe-vragen die ze in allerlei bewoordingen stellen als ze niet goed weten hoe het verder moet. Hij wil wetenschappelijk nadenken over christelijke pedagogiek als *handelingswetenschap*. De bedoeling van een handelingswetenschap is het efficiënter kunnen handelen. Daarover wordt nagedacht in termen van: ‘waartoe heb ik wat op welke manier geprobeerd te bereiken en hoe liep dat af?’ Met dit boek onderneemt Ter Horst ‘de eerste pogingen in de gekozen richting’. Deze vragen wil hij beantwoorden met het aanreiken van een eigen theorieconcept, een nieuw paradigma. Hij beseft dat het een eerste poging is en dat er dus nog heel wat onafgewerkte draadjes blijven.

Om zichzelf en de lezer er voortdurend bij te bepalen dat de pedagogiek een wetenschap voor alledaagse mensen hoort te zijn, maakt Ter Horst regelmatig narratieve uitstapjes naar het gewone leven, door het ten tonele voeren van bijvoorbeeld rappers, zijn opoe, een Afrikaanse collega, cursisten, studenten, ouders van een overleden kind en winkelende moeders.

Metaforen

Zo is dit boek toch een echt Ter Horst-boek geworden. Filosofie, wetenschap en praktijk lopen voortdurend door elkaar. En dat heeft wel wat. Je blijft erdoor ‘bij de les’ en begrijpt hoe de theorie eruitziet in het dagelijks leven. Hij bereikt daarmee echt zijn doel: de verbinding van de theorie met de praktijk. Toch heeft het ook nadelen: je raakt al lezend de draad een beetje kwijt, want het is geen boek dat je in één ruk uitleest. Ouders en andere opvoeders die Ter Horst kennen, zullen in zijn narratieve werkwijze veel voorbeelden en metaforen herkennen uit eerder werk, zoals die van de bakstenen en rolstenen (p. 27/28): bakstenen ontleen hun identiteit aan het gebouw als geheel. Ze zijn op zichzelf van weinig betekenis en tamelijk eenvormig. Rolstenen daarentegen zijn al rollend hun identiteit aan het ontdekken en voegen zich niet gemakkelijk in een bestaand gebouw. De christelijke opvoeding heeft vanuit de traditie meer ervaring met voegzame bakstenen dan met moeilijk stil te leggen rolstenen. Rolstenen hebben weinig gevoel voor gemeenschap, maar hun verlangen gaat er wel naar uit.

Opnieuw een spiltijd

Over de vraag hoe het komt dat er opvoedingsnood is bij veel ouders, is Ter Horst duidelijk. We zijn, zegt hij, weer in een spiltijd beland. Daarmee bedoelt hij een tijd waarin zoveel verandert, dat het nodig is vanzelfsprekendheden opnieuw te doordenken en op hun merites te beoordelen. In de geschiedenis is vaker zo’n periode te herkennen. Het zijn perioden waarin het werkelijkheidsbesef, het cultureel bewustzijn en het zelfbewustzijn van de mens verandert door ontwikkelingen en uitvindingen die diep in het bestaan ingrijpen. Als eerdere spiltijden noemt hij bijvoorbeeld de tijd rond 500 v.Chr., toen het ‘denken over het denken’ zich ontwikkelde, en de tijd rond de uitvinding van de boekdrukkunst waardoor een bredere groep mensen kennis kon nemen van teksten.

Voor de huidige spiltijd noemt hij drie grote oorzaken: de tijd van overvloed waarin we leven, het verdwijnen van het christelijk karakter van de ons omgevende cultuur en de mogelijkheden rond ICT. Het is niet meer aan de orde ‘te zorgen dat kinderen in materiële zin niets te kort komen’. Christelijke inhouden worden niet langer met de cultuur doorgegeven, alleen al door het feit ‘dat in middelgrote steden meer moslims zijn dan kerkgangsters’. En ICT biedt jonge mensen mogelijkheden waar de opvoeders niet van konden dromen: ‘Vanaf Adam en Eva zeiden opvoeders tegen hun kinderen: dat kan ik je niet uitleggen, nu zegt een kind: nee pa, dat begrijp je toch niet.’ Daarbij gaat het niet om een korte omslag, maar om een permanente beweging. Dat maakt het noodzakelijk de pedagogiek opnieuw te ontwarren en te ordenen. De wetenschap kan niet ‘op de berg blijven als de geestelijke nood groter wordt en mensen voelen dat de grond onder hun bestaan verzakt’.

Rupsje Nooitgenoeg

Toen we zo’n zestig jaar geleden een tijd van schaarste meemaakten, was de opvoeding er vooral op gericht dat het de kinderen in materiële zin aan niets zou ontbreken. In die tijd kwamen de christelijke aspecten vanzelf wel mee door de (sub)cultuur waarbinnen werd opgevoed. Die tijd van schaarste is allang voorbij, maar de opvoedingsrichting is nog steeds veelal hetzelfde: ‘Wie van zijn kinderen houdt, moet voorkomen dat het hun aan iets (materieels) ontbreekt.’ Gelukkig zijn er ook tegengeluiden te horen. Dat van Bob Goudszwaard (1986) met zijn economie van het genoeg, of Johan Graafland (2007) met *Door het oog van de naald*. Helaas worden ze nog steeds overstemd door Rupsje Nooitgenoeg. Ouders willen hun kinderen niet graag laten onderdoen voor anderen. Ze moeten vooral wel het nieuwste mobieltje en overvloedig en duur speelgoed!

Maar krijgen ze daar het goede richtingsbesef van? De wensen van kinderen (of ouders?) zijn niet altijd hun behoeften.

Normaal ↔ abnormaal

Interessant is te lezen wat Ter Horst zegt over onze manier van bezig zijn met kinderen. In rustige tijden gaat het bij allerlei doe-vragen in de opvoeding meestal over kinderen die als ‘abnormaal’ beschouwd worden, en die niet kunnen worden opgevoed zoals doorgaans gebruikelijk is. Maar het begrip ‘abnormaal’ wordt bepaald door wat ons in de opvoeding voor ogen staat. Abnormaal is voor een belangrijk deel afhankelijk van wat ons met onze kinderen voor ogen staat. In het oude Sparta was dat ‘overwinnen in de strijd’. Pasgeboren kinderen werden door hun *paidonomos* (hun opvoeder) getoetst op hun militaire mogelijkheden. Als ze die niet hadden, werden ze naar een eenzame bergkloof gebracht waar de goden zich dan maar over hen moesten ontfermen. Ze waren abnormaal, weken af van de norm. Als de kinderen die deze ‘early detection’ hadden doorstaan, bij een ‘vervolgtoets’ alsnog een voldoende scoorden, was er nog enige ruimte voor hen.

Als ‘kunnen consumeren en produceren’ het doel van je opvoeding is, krijgt het begrip ‘abnormaal’ een andere inhoud. Maar als het ‘liefde geven en ontvangen’ is, wordt het totaal anders. Want ‘daaraan hangt de ganse wet en de profeten’, zegt Ter Horst. Dan worden bijvoorbeeld blinden of spastische kinderen niet abnormaal genoemd.

Jammer, jammer dat hij dat niet verder uitwerkt! Dat zou een mooi begin geworden zijn van een echte paradigmawisseling! Dat zou dit boek veel interessanter gemaakt hebben.

Calvijn

Dat doet me denken aan wat ik enige tijd geleden las in de dissertatie van dr. C.G. Geluk over de visie van Calvijn op cultuur (*Geest en cultuur*, Zoetermeer 2003, hfdst. 5 en 6). Die zegt namelijk schitterende dingen, van belang voor een christelijke opvoeding en breder: voor een christelijk cultuur- en zelfbewustzijn. Hij draagt stenen aan voor een voor een werkelijk nieuw paradigma, waarin de christelijke opvoeding een andere richting krijgt. Calvijn signaleerde namelijk ook het gevaar als ons een overvloed aan goede gaven van God ter beschikking staat. Hij wijst op het belang van een zuiver geweten in de omgang met die gaven. Dr. Geluk gaat dan dieper in op het begrip ‘zorg’. ‘In het gebruiken van het begrip “zorg” hanteren we een sleutelwoord dat toegang geeft tot de cultuur’ (p. 262). Ik heb dat onthouden als het ‘*zorgprincipe bij Calvijn*’. Als we zo gaan kijken naar onze taak in de wereld en het doel van onze opvoeding daaraan koppelen, komen er opeens heel andere prioriteiten om de hoek kijken en gaan we ons druk maken over heel andere dingen. Dan zijn kinderen die speciaal zijn, opeens heel belangrijk: zij brengen ons tot gedrag dat God bedoelt. En dat zorgprincipe gaat niet alleen over mensen. Nee, dat gaat over de hele schepping. Dan komen we op voor de belangen van onze naasten, en voor de belangen van de schepping. Als je het woord *zorgprincipe* onthoudt, spreekt de rest vanzelf.

Wat een geweldig handelingskader ontstaat er dan! Want hoe is het toch mogelijk dat wij als christenen nog niet op het idee zijn gekomen een – en dan werkelijk nieuw en eigen – paradigma te ontwerpen, waarin we uitgaan van liefde geven en ontvangen, het zorgen voor elkaar en de schepping als doel van de opvoeding!

Speerpunten

In hoofdstuk vier gaat Ter Horst uitgebreid in op een aantal belangrijke speerpunten in de opvoeding. Het zijn voor Ter Horst-kenners bekende items: ‘Vuur ontsteken’ en ‘Overbodig

maken'. Apart bespreekt hij het belang van gezag in de opvoeding. Christelijke opvoeding is niet bedoeld voor het in stand houden van de samenleving, maar om de Weg naar het koninkrijk te wijzen en begaanbaar te maken. Opvoeders staan daarom niet boven hun kinderen. Ze zijn met hen onderweg. Eerst door ze te dragen, daarna door ze op eigen benen te leren staan en alleen verder te laten gaan.

Daarvoor is consequente (zich overbodig makende) leiding nodig, anders krijgen kinderen niet door wat er van hen verwacht wordt. Soms moet gebruikgemaakt worden van overmacht om ongelukken te voorkomen. Dat gezag moet niet worden ontleend aan de ingenomen positie, maar moet worden verworven door aanwezig te zijn met daden van liefde en trouw. Ook de grondvormen van liefdevolle omgang worden besproken met als categorieën: *aanraken, verzorgen, houden van maaltijden, kijken en luisteren, spelen, rituelen delen en vieren, werken en leren*. Al die categorieën verbindt hij ook aan het leven in een gemeente. Elke geloofsgemeenschap blijft in gebreke, vindt Ter Horst, als ze niet ook een werkgemeenschap is waaraan kinderen naar vermogen bijdragen. Dat vraagt vindingrijkheid en soms afzien van efficiency en een professioneel aandoend resultaat. Wie jonge rolstenen niet het gevoel geeft dat ze er echt bijhoren, raakt ze gemakkelijk kwijt. Een belangrijke opmerking, denk ik!

Opvoedingsmodel

In hoofdstuk vijf presenteert Ter Horst dan zijn opvoedingsmodel. Daarbij waarschuwt hij voor de misvatting dat het toepassen van het model als vanzelf zal leiden tot een goed resultaat. Een model is alleen maar een hulpmiddel voor het waarnemen van en denken over een aspect van de werkelijkheid. Als zodanig maakt het deel uit van een paradigma, maar is het er ook een eerste en voorlopig resultaat van. Dit model over opvoeding is niet meer dan dat. Het zit vol met suggesties voor nader onderzoek. Het mag vervangen worden door een beter model. 'Als er maar leven komt in de brouwerij van de christelijke pedagogiek.' Het is een gelaagd model. Zoals niet ongebruikelijk in de wetenschap wordt de geschapen werkelijkheid erin voorgesteld als bestaande uit een aantal lagen, schillen. Die zijn met elkaar verweven. De verschillende lagen zijn de stoffelijke, de organische, de bewuste en de zelfbewuste. Samen vormen ze een compositie (p. 106). Bij de mens (het kind) is het hart de kern die de omhullende schillen integreert en de mogelijkheid biedt om liefde te ontvangen en te geven. Het is de integrerende persoonskern, in de Bijbel *leb* of *lebab* genoemd. Het binnenste binnenste. De plaats van het grote Verlangen. De ruimte waar 'vuur' ontstoken kan worden, zodat het gaat vonken en branden. De belevende functie van het zelfbewustzijn. Met disposities voor geloof, hoop en liefde. En dus voor onbevangenheid en verwondering.

Het kind kan zo beschouwd worden als een breekbare parel uit Gods hand in bruikleen gegeven aan de opvoeders.

In dit kader beschrijft Ter Horst dan de taken van de opvoeder, die samen genoemd worden: de hand van de opvoeder. Het zijn vijf taken die tegelijkertijd uitgevoerd moeten worden: de schatbewaarder, de tuinier, de trainer, de gids en de priester (mystagoog). Deze vijfde opvoedingstaak is aan de hand van de opvoeder als de opponeerbare duim. Met elk van de vingers is er een cirkel van te maken en hij is onmisbaar als borgpen voor het be-grijpen. Wie dat als opvoeder doorheeft, biedt anders veiligheid, traint anders en reikt op een andere manier betekenissen aan dan wie er niet van wil weten. Want hij heeft een ander toekomstperspectief.

Opvoedings situatie

Aan het slot van zijn boek gaat Ter Horst in op de invloed van de werkelijkheid rondom. In dit hoofdstuk wordt gezocht naar mogelijk andere, ook indirecte factoren die de opvoeding bevorderen of juist in de weg staan. Het geheel van directe en indirecte factoren noemt hij de opvoedingssituatie. Uitgebreid gaat hij in op de kerk als belanghebbende bij de opvoeding. Op twee manieren. Ze heeft belang bij nieuwe aanwas. Maar ook als geloofsgemeenschap heeft de kerk belang bij de opvoeding.

Een interessant hoofdstuk volgt over de geschiedenis van het geloofsonderwijs aan kinderen. Via koning Josia, Augustinus, Chrysostomus, Hieronymus van Stridon, Theodosius de Grote, Fransiscus van Assisi, Geert Grote en Calvijn.

Vanaf het begin is het stichten en onderhouden van scholen een van de sterke kanten van de kerk geweest, zegt Ter Horst. Ze heeft altijd ingezien dat de driehoek 'vieren, dienen en leren' in elkaar klapt als een van de zijden wordt verwaarloosd.

Hij eindigt zijn boek met de zin: 'Ik blijf erbij dat we moeten proberen onze kinderen de Weg te wijzen in de richting van het beloofde Koninkrijk van de Liefde.'

Dit artikel is geschreven naar aanleiding van Wim ter Horst, *Christelijke pedagogiek als handelingswetenschap*, Kok, Kampen, 2008, ISBN 9789043514989, 221 pag., prijs € 20,75.

Ter Horst is tevens auteur van *Wijs me de weg* (1995), *Het herstel van het gewone leven* (1999), *De hand van de opvoeder* (2000), *Onderwijzen is opvoeden* (2002), *Over troosten en verdriet* (2007), *Liefhebben is een kunst* (2007).